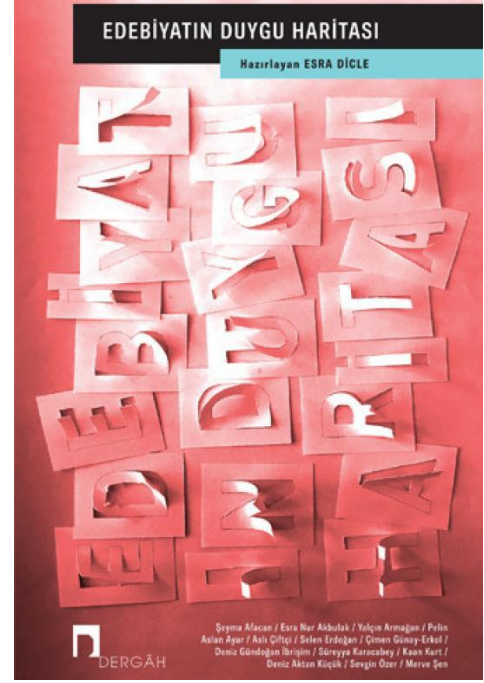

Edebiyatın Duygu Haritası

FURKAN COŞKUN*

Esra Dicle'nin hazırladığı, içinde akademisyen ve edebiyat araştırmacıları tarafından yazılan on üç akademik inceleme yazısını barındıran *Edebiyatın Duygu Haritası*, 2022'nin son çeyreğinde Dergâh Yayınları'ndan çıktı. "Duygular Neyi Söyler" başlıklı sunuş yazısında son yıllarda duygu kavramına dair çalışmaların sayısındaki artışa dikkat çeken Dicle, farklı disiplinlere ait bu araştırmalarda bilindik yorumun aksine duyguların artık bireysel olmaktan çok tarihsel, kültürel ve kolektif taraflarıyla ele alındıklarını belirtiyor. Bu bakımdan pek çok değişik sahayı etkileyen duygu çalışmalarına günümüzde edebiyat ve sanattaki üretim, dolaşım ve yayımları açısından bakmanın edebiyat eleştirisine katacağı yeni imkânların altını çiziyor. Bu temel motivasyondan hareket edilen kitapta; şiir, roman, hikâye, tiyatro, mesnevi ve otobiyografi gibi farklı türlerde yazılmış pek çok edebiyat eseri, taşıdığı duygusal örüntüler yönünden inceleniyor ve böylece belki de ilk defa hâkim duygular ekseninde Türk edebiyatının bütünlüklü bir duygu haritası çıkartılmış oluyor. Klasik edebiyattan modern kurmacaya; bireysel kimlik, cinsiyet normları, benlik inşası, kolektif aidiyet, arzu hiyerarşisi, ekolojik düzen ve siyasi otorite gibi değişik konu başlıklarında yazılmış yazıları içeren *Edebiyatın Duygu Haritası*, hayatın değiştirilemez bir parçası olan duygulara edebiyatın eleştirel penceresinden bakmayı olanaklı kılıyor.

"Duygular Tarihi: Bir Ezber Bozma Alanı" başlıklı yazısında Şeyma Afacan, tarih boyunca gündelik dilde duygulara atfen üretilmiş pek çok genellemeci tanımlamanın dışına çıkarak duygular tarihini söz konusu statik ve tektipleştirici mantığın ötesinde eleştirel bir gözle daha geniş ve çoksesli bir perspektiften okuma deneyimi sunuyor. XIX. yüzyıldan itibaren modern psikolojinin gelişmesiyle beraber genellikle beden-ruh, fizyoloji-psikoloji, akıl-his gibi karşıtlıklar üzerinden tek yönlü bir parametre olarak düşünülen duygu deneyimine, söz konusu dönemsel ve kültürel kurgulamaların aksine çok yönlü bir mercekten bakmayı öneriyor. Ardından son yüzyılda bu konudaki çalışmalarıyla duygu tarihçiliği alanında öncü olan Annales Okulu ve onun peşinden giden araştırmacıların, duygulara dair hiyerarşik kabulleri reddeden yeni tarih yazıcılığı metodolojisine dikkat çekiyor. Günümüzde bu sahada yaşanabilecek muhtemel istismarların önüne geçmek maksadıyla son yirmi senede yapılmış duygu tarihi çalışmalarına yönelik bazı mühim yöntem ve metodoloji tartışmalarına değiniyor.

* Ege Ün. Edebiyat Fak. Sosyal Bil. TDE Doktora Programı, furkancoskun1221@gmail.com, orcid: 0000-0002-8357-0409
Gönderilme Tarihi: 3 Mayıs 2023 Kabul Tarihi: 4 Haziran 2023

Duygular tarihine yakından bakış onların ardında yatan politik, kültürel ve sosyo-ekonomik tabakaları görmemizi kolaylaştırabilir. “Duygu Politikalarına Ekolojik Yaklaşımlar: Yaşar Kemal’in Romanlarında Ekolojik Keder, Ekolojik Yas ve Solastalji” adlı yazısında Deniz Gündoğan İbrişim, insanın egemen iktidar olduğu Androposen Çağı’nda çevreyle kurduğu tahripkar, yırtıcı ve benmerkezci ilişkiyi, birey-ötesi kolektif bir kimlik taşıyan ekolojik yas, keder ve yitim duyguları merkezinde ele alarak, Yaşar Kemal’in *Deniz Küstü* ve *Kuşlar da Gitti* romanları üzerinden gözler önüne seriyor. İbrişim’in yazısı; sanayileşme, nüfuz artışı, ekonomik sermaye ve güç ilişkisi gibi ekolojik kayba neden olan etkenlerin edebî eserlerde keder ve yas duygusu hâlindeki yansımalarını açığa çıkartıyor. Bunun yanında birey-ötesi ekolojik keder duygusunu; doğa, kültür, canlı ve çevre unsurları bağlamında bir çeşit var oluş-yok oluş diyalektiği olarak okuma imkânı sunuyor.

Çimen Günay-Erkol “Biyolojik Despottan Özgür İradeye: Mahir Ünsal Eriş’in İstop Öyküsünde Erkeklik Duygusu Olarak Fantom Erkeklik” adlı yazısında, toplumsal kimlik ve iktidar ilişkilerinde krize giden erkeklik hâllerini, modern tıpta “kayıp uzuvların ağrısı” diye tanımlanan “fantom ağrı” teriminden ilhamla kavramsallaştırdığı ve erkek duygusallığının ifadesi şeklinde nitelendirdiği “fantom erkeklik” odağında sorguluyor. Normatif erkekliğin öteki üstündeki nihai iktidarını kaybediş süreciyle beraber modern toplumsal cinsiyet rejimleri karşısında yaşadığı anksiyete, bunalım ve boşluk duygularını kapsayan fantom erkeklik modelini, Eriş’in İstop hikâyesinde görülen kriz anlarındaki erkeklik hâlleri merceğinde tartışıyor. Bu sayede normatif erkeklikten fantom erkekliğe dönüşümde ortaya çıkan psikolojik, toplumsal, ekonomik ve cinsî koşulları görünür kılıyor.

Tarihte iz bırakmış düşünce doktrinlerine taraf kitleler arasında ortak bir duyuş tarzı oluşturmada bazı duyguların mühim rolleri bulunur. Nazım Hikmet’in “Şeyh Bedreddin Destanı” adlı şiirinde sosyalist düşüncenin destanla kurduğu melankolik bağı incelediği “‘Muzaffer Mağlup’: Şeyh Bedreddin Destanı’nda Sol Melankoli” başlıklı yazısında Yalçın Armağan, genellikle matem ya da yenilgiyle ilişkilendirilen melankolinin sol değerleri yeniden düşünme ve inşa etmedeki dönüştürücü gücünü merkeze alıyor. Nazım Hikmet’in yanı sıra Türk edebiyatında melankoliyi başat bir duygu hâline getiren diğer sol literatüre de temas ederek, melankolik duyguyu, ütopyik bir yeniden dönüş mitosu içinde, süreklilik arz eden mücadele fikriyle iç içe gören muzaffer mağlup tavrın izlerini takip ediyor.

Deniz Aktan Küçük “Öykünün Ta Kendisi Olarak Duygu, Bir ‘Ben’ Öyküsü Olarak O ve Ben” adlı yazısında, Necip Fazıl Kısakürek’in *O ve Ben* adlı otobiyografik eserinde ikincil plana itilen duygusal örüntüleri deşifre ederek, yazarın kendi ifadesinin aksine metnin, aslında ‘o’ anlatısı değil, ‘ben’ anlatısı olduğu tezini savunuyor. Yazarın metnine dâhil ettiği anılarındaki yoğun duygusal dışavurumların izinde, bir yandan sorunsal olarak merkezde bulunan kendilik ve persona ilişkisinin arzularla olan beraberliğini, diğer yandan örtük anlamıyla metindeki hakim benlik inşası ve dolayısıyla benlik anlatısı vurgusunun psikolojik, politik ve duygusal altkatmanlarını açığa çıkartıyor.

“Feyyaz Kayacan Öykülerinde ‘Nesnel Duygusuzluğa’ Karşı ‘Yürek Parçalayıcı Tanıklık’” adlı yazısında, II. Dünya Savaşı’nı en sıcak hattan tüm şiddetiyle yaşamış Feyyaz Kayacan’ın otobiyografik unsurlar da içeren eseri *Sığımak Hikâyeleri*’ni ele alan Esra Nur Akbulut, tanıklık

deneyiminin şimdide yarattığı karmaşık duygu durumlarının izini takip ediyor. Savaşın yol açtığı duygu kaybı ve nesnellik yitimi karşısında bakışlarımızı imgelem ve öznel bellekle oluşturulmuş “sentetik deneyim” ve deneyim alanlarına çeviriyor ve bu sayede tanıklığın öznesinden hareketle metnin dili, şekli ve muhtevasının, duyguların uyarım şiddetiyle nasıl bir form kazandığını gösteriyor. Yitirilmiş geçmişe ilişkin nostaljik özlem ifadelerinin zihinde parçalanmaya karşı oluşturduğu direnç katmanlarına işaret ederek nostaljik duygunun üretimine ve unutuş-hatırlayışla kurduğu diyalektik bağıntıya temas ediyor. Ayrıca anlatıcıyla yazar arasındaki sınırları muğlaklaştıran sürgün tanıklığı ve diaspora mahremiyeti gibi ortak izleklerin metinde nasıl bir özlem estetiği vücuda getirdiğini gözler önüne seriyor.

Merve Şen “Arzunun Arızalı Arzı: ‘Afrika Dansı’nda Yaşam ve Yazı İhtimalleri” başlıklı yazısında, kendisi de ömrü müddetince kalp rahatsızlığından mustarip olmuş Sevim Burak’ın, hasta-makine arasındaki karmaşık ilişkiler ağını çözümllediği “Afrika Dansı” hikâyesi üzerinden yaşamın yazıyla onarılma/tedavi edilme arzusunun olasılıklarını tartışıyor. Bedenin bağlı olduğu makineyle kurduğu ritmik ilişki ve etkileşimden hareketle öznenin iktidar karşısında yazı ve duygularla ortaya çıkardığı yeni yaşam ihtimallerini, kaçış çizgilerini araştırıyor ve bunların metinde nasıl ve hangi biçimlerde birer sağlık girişimine dönüştüğünü sorguluyor. Bu anlamda edebiyatı mücadele etme ve direnme motivasyonu, yazma eylemini de sağaltımın bir parçası olarak düşünmeyi olanaklı kılıyor.

Süreyya Karacabey “Duygu Dramaturgisi: ‘Yaralarım Benden Önce de Vardı’” başlıklı yazısında, dünyanın mevcut koşullarının eleştirel bir okumasını yapan politik tiyatronun sanatçıyı nasıl “duyguların eleştirmeni” olarak karşımıza çıkardığını temellendirmeye çalışıyor. Öncelikle Brechtvari tiyatronun özgün uyarlayıcılarından Vasıf Öngören’in “Zengin Mutfağı” oyunu odağında politik bir metnin duygularla ne yaptığı sorusuna cevap arıyor. Duyguların politik değişimi başlatma ve idame ettirme motivasyonundaki rollerini gösteriyor. Bir başka deyişle, bu değişimde duygusal etkilenimlerin payını açığa çıkartıyor. Daha sonra mevcut düşünce ve yaşama pratikleriyle birlikte politik temsilin sunuluş tarzının da değiştiğine vurgu yaparak zihnimizi politik tiyatronun bu yeni dille biçimlenmiş versiyonuna yöneltiyor. Ceren Ercan’ın “Seni Seviyorum Türkiyem” oyunu odağında, kişisel duyguların kolektif olanda birleşerek sahne üzerinde nasıl ortak bir duygu deneyimi vücuda getirebileceklerini ortaya koyuyor.

Pelin Aslan Ayar “Sabahattin Ali Öykülerinin ‘Duygusuz Makineleri’nden Okura Kalan: Utanç” adlı yazısında, Sabahattin Ali’nin öykülerinde, eril tahakküm tarafından histen yoksun birer seyirlik haz nesnesi hâline getirilmiş, nesneleşen kadınların hep aynı şekilde sunulan ve artık ezberlenmiş olan duygularını sergileme biçimlerini ve bu otomatikliğin ardındaki geçmişten devralınmış duygu tarihçesini eleştirel bir bakışla gözler önüne seriyor. Erkeklik güdümündeki kimlik ve varoluşlarını yalnızca bedenleri üzerinden elde etme olanağı bulabilen “seyirlik kadınlar”ın gömülü duygu dünyalarını, bize onların makineleşen duygu performansları vasıtasıyla aktarıyor. Öte yandan bu “seyirlik kadın öyküleri”nde, tehdidin silindiği ender anlarda karakterlerin duygularında beliren hayatîyet ve merhametin varlığını araştırıyor. Ayar’ın yazısı; bedensel hissizleşmenin, karakterlerin iç dünyalarındaki yansımalarının dışında eril söylemin

şekillendirdiği toplumsal ve kültürel saiklerine de değinerek dikkatleri öteki odaklı bir utanç duygusuna çekiyor.

Selen Erdoğan “Paranoyadan Neşeye Doğru Kılavuz’un Oyunu” başlıklı yazısında, şüphe ve güven, paranoya ve sağaltım diyalektiği içinde yazıldığını belirttiği Bilge Karasu’nun *Kılavuz* romanını merkeze alıp yazı yoluyla elde edilen haz/doyum duygusunun, öznedey paranoyaklığa karşı ne şekilde bir tedavi/onarım süreci başlatabileceğini araştırıyor. Bu bağlamda, “sağaltıcı okuma” kavramından yola çıkarak, bir yandan yazıdan zihne aktarılan neşenin belirginleştirdiği iyileşmeye temas ediyor, diğer yandan da suçluluğun yarattığı paranoyadan sıyrılmaya arayışlarını çözümlüyor. Metnin duygusal gerilimini tesis eden yas deneyimini “queer hüznün” kavramı ışığında yorumluyor. Erdoğan’ın makalesi, paranoya ve sağaltım arasındaki ilişki ve ayrımlara işaret ederek romandaki akıl kaybı-kontrol, aşk-kaygı, sevgi-korku, haz-acı gibi temalar arasındaki geçişliliği anlamlandırıyor ve bize “yazı”da birleşen iyileşme anlarının nasıl Proustiyen bir hazzaya dönüşebileceklerini gösteriyor.

Kaan Kurt “Duyguların Politik İşlevi: Gizli Emir’de Korku ve Umut” başlıklı yazısında, Melih Cevdet Anday’ın *Gizli Emir* romanı merkezinde siyasi erkin birey ve toplum üzerindeki iktidar aygıtlarından biri olan duygu politikalarını çözümlüyor. Zaman/mekan/olay yönünden anonimleştirilmiş olsa da darbe anlatısına ait tüm özellikleri barındıran romanda baskıcı iktidar rejiminin, despotik yönetimin kitleyi kontrol etme stratejilerinin korku, endişe, umut ve umutsuzluk gibi duygularla kurduğu distopik atmosferi gösteriyor. Belirsizlikle çevrelenmiş korku ve umudun, davranış ve duyguları politik atalet, edilgenliğe iten mekanizmasını, beden kontrolü anlamına gelen biyoiktidarın üretilme biçimlerini araştırıyor ve bu despotik dünya içinde sanatın oynadığı rolün işlevi ve tepkiselliğini sorguluyor.

Sevgin Özer “Nezihe Meriç Edebiyatında Komşuluk: Kadın Karakterlerin Mücadelesi ve Kimlik İnşası” adlı yazısında, Nezihe Meriç’in eserlerinde baskılara maruz kalmış kadın karakterlerin hayattaki rollerini, arzularını sorgulamalarına; kendilerini tanıma ve keşfetmelerine olanak yaratan komşuluk ilişkileri üzerinde duruyor ve bu ilişkinin duygularıyla gündelik performanslarını yönetme ve yönlendirmeleri hususunda onları nasıl etkilediğini tespit ediyor. Yazarın *Korsan Çıkmazı* romanını merkeze alıp “Dışarıklık”, “Susuz XI”, “Dedi ‘Ölüm Aklımda’” hikâyeleri ve “Sular Aydınlanıyordu”, “Çın Sabahta” oyunlarını da dâhil ederek kadın karakterlerin kimlik inşalarında, duygularına biçim vermelerinde komşuluk kavramının oynadığı belirleyici rolü ortaya koyuyor.

Aslı Çiftçi “Tacizade Cafer Çelebi’nin Heves-Nâme Mesnevisinde Şehvî Duygu İfadeleri” başlıklı yazısında, XV. yüzyıl Osmanlı entelektüel-şairlerinden Tacizade Cafer Çelebi’nin otobiyografik unsurlar taşıdığını belirttiği Heves-Nâme adlı mesnevisinde, şairin duygu ifadeleriyle kurduğu ilişkiyi metindeki hakim aşk duygusunun heves ve şehvet şeklindeki iki değişik cephesi merkezinde ele alıyor. Öncelikle ferdî ve sosyal etkilenmelerden meydana gelen otobiyografik kişiyi teorik düzeyde tanımladıktan sonra buraya dâhil ettiği Cafer Çelebi’nin, sevgilisine yönelik hissî ifade biçimlerinin gerçeklik/kurgusallık açısından nereye karşılık geldiğini sorguluyor. Ardından yazıldığı dönemin kültürel kodlarıyla oluşturulduğu için duyguların yaşanma biçimini belirleyen “duygusal senaryolar”ın, performatif yönleriyle metindeki konumunu belirliyor. Öte yandan şehvî

duygu ifadelerinin şehvet ve heves duyguları üzerinden nasıl inşa edildiğini gösterirken divan şiirindeki ideal aşktan farklı olarak şairin kurguladığı sevgilinin “gerçeğe yakınlığı” ile yaşananların dünyevi aşka aitliğini de ortaya koyuyor. Çiftçi'nin yazısı, klasik Türk edebiyatına dair yapılacak çalışmalarda duygular tarihinin araştırmacılara sunabileceği geniş olanakları ön plana çıkartıyor.

Türk edebiyatını duygular tarihinin sağladığı imkânlardan hareketle toplumsal, ekonomik, psikolojik, çevresel ve siyasi yönlerden derinlikli bir incelemeye tabi tutan *Edebiyatın Duygu Haritası*, bizde pek bilinmeyen bir sahayı araştırmacıların dikkatine açmasının yanında edebî üretime alışlagelmiş olanakların dışında bakmayı sağladığı için bundan sonraki süreçte benzer çalışmaların yapılmasına da vesile olacaktır.

KAYNAK

Edebiyatın Duygu Haritası (2022). Haz. Esra Dicle. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Prof. Dr. Soner Akpınar

**ÇAĞDAŞ
TÜRK ROMANINDA
6-7 EYLÜL OLAYLARI**

Rumlar Etnisite ve Kimlik

Günce Yayınları

MUNİS FAİK OZANSOY

Yaşamı, Yapıtları, Sanatı

H. Yasemin Mumcu

Günce Yayınları

FAİK ÂLİ OZANSOY

YAŞAM ÖYKÜSÜ, YAPITLARI VE ŞAIRLİĞİ

DOÇ. DR. SEVİM KARABELA ŞERMET

Günce Yayınları

Başka Bir Tarih Hayal Etmek

**TÜRK EDEBİYATINDA
ÜKRONYA**

MURAT GÜR

Günce Yayınları